

УДК [378.091.212:78.071]:165.242.1
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-47>

Олена ПЕРЕВЕРЗЄВА,
orcid.org/0000-0001-5497-5557

викладач кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Запорізька область, Україна) heloness@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА В ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Одними з головних показників готовності до професійної діяльності є мотивація до такої діяльності, усвідомлення значущості вибраної професії. Професійна готовність до роботи – це не тільки показник комплексу можливостей, засвоєних умінь і навичок здобувача вищої освіти, необхідних для здійснення професійної діяльності, а і його прагнення досягати високих результатів.

Завдання закладу вищої освіти – встигнути не тільки сформувати такі важливі компетенції, як усвідомлення значущості вибраної професії, а й розвинути мотиваційний компонент, тобто усвідомлення себе в рамках вибраної професії педагога-музиканта з бажанням розвиватися і самовдосконалюватися.

Для успішного процесу формування професійної самосвідомості і готовності до навчання потрібна активна позиція здобувачів освіти. Мотивація, на думку більшості психологів, ґрунтується на двох основних компонентах – прагнення до успіху та уникнення невдачі.

Тому в навчальному процесі одним із завдань викладача стає формування прагнення до успіху, що призводить до більш ефективного результату. Одним з дієвих прийомів є формування самооцінки.

Важливо сформувати у здобувачів освіти позицію відсутності страху перед помилкою, позаяк цей страх може спровокувати страх взагалі що-небудь робити, а значить, і розвиватися.

У статті досліджено шляхи формування професійної самосвідомості майбутнього педагога-музиканта в процесі підготовки його в класі хорового диригування. Позначені два етапи підготовки хормейстера. Перший – технологічний, у ході якого відбувається освоєння мануальної техніки. Основною складністю такого етапу визначено відсутність реального інструмента, тобто хору. Другий – спрямований на розвиток управлінської функції. Особлива роль на такому етапі приділяється формуванню вольових, лідерських якостей за допомогою діалогу між здобувачем вищої освіти і викладачем.

Метою статті є визначення етапів практичної роботи здобувача вищої освіти та викладача в класі хорового диригування з метою формування професійної самосвідомості здобувача вищої освіти, майбутнього педагога-музиканта, хормейстера.

Ключові слова: професійна компетентність педагога-музиканта, професійна самосвідомість, мотивація, розвиток вольових якостей, алгоритм самостійної роботи диригента, діалог, клас хорового диригування.

Elena PEREVERZEVA,
orcid.org/0000-0001-5497-5557

Teacher at the Department of Theory and Methodology of Music Education and Choreography
Melitopol Pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky
(Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine) heloness@gmail.com

FORMATION OF PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS OF THE FUTURE TEACHER-MUSICIAN IN THE PROCESS OF CONDUCTOR-CHOIR TRAINING

One of the main indicators of readiness for professional activity is motivation for professional activity, awareness of the importance of the chosen profession. Professional readiness for work is not only an indicator of a set of opportunities, acquired skills and abilities of the higher education student, necessary for the implementation of professional activities, but also his desire to achieve high results.

The task of a higher education institution is to have time not only to form such important competencies as awareness of the importance of the chosen profession, but also to develop a motivational component, i.e. self-awareness within the chosen profession of music teacher with a desire to develop and improve.

For a successful process of forming professional self-awareness and readiness to learn requires an active position of students. Motivation, according to most psychologists, is based on two main components – the desire to succeed and avoid failure.

Therefore, in the educational process one of the tasks of the teacher is the formation of the desire for success, which leads to a more effective result. One of the effective methods is the formation of self-esteem.

It is important to form in educators a position of lack of fear of error, as this fear can provoke fear of doing anything, and therefore develop.

The article deals with the problem of development of future music teachers' professional consciousness during their choral conducting training. The author discusses two stages of choirmaster training: first – technological, when students learn manual techniques. The lack of a real instrument, that is, chorus is the main difficulty of this stage. The second one is aimed at development of a managerial function. Special role at this stage goes to development of volitional, leadership qualities through dialogue between students and a teacher.

The aim of the article is to determine the stages of practical work of the student and teacher in the class of choral conducting in order to form the professional identity of the student, future teacher-musician, choirmaster.

Key words: professional competence of music teacher; professional identity, motivation, volitional qualities development, algorithm of conductor's independent work, dialogue, choral conducting class.

Постановка проблеми. Одними з головних показників готовності до професійної діяльності є мотивація до такої діяльності, усвідомлення значущості вибраної професії. Професійна готовність до роботи – це не тільки показник комплексу можливостей, засвоєних умінь і навичок здобувача вищої освіти, необхідних для здійснення професійної діяльності, а і його прагнення досягати високих результатів. Ця характеристика не є нерухомою, вона може змінюватися в процесі особистісного та професійного розвитку. Цьому співзвучна проблема самореалізації і самоактуалізації особистості педагога, що розкривається в роботах А. Торопової (Торопова, 2008). Американський психолог К. Роджерс (Роджерс, 1986) розглядав цей феномен як вроджене прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх можливостей і здібностей, що і є метою вищої освіти – людина, яка прагне досягнення поставлених цілей, що знає шляхи їх досягнення, яка має чітке уявлення про траєкторію свого розвитку.

Професійна самосвідомість педагога-музиканта проявляється в здатності до конструктивного аналізу власної виконавської, педагогічної, організаторської, дослідницької діяльності. Крім цього, такий аспект особистості педагога включає у себе аналіз музичної діяльності учнів на занятті. Викладач у процесі педагогічної діяльності постійно використовує і поповнює наявний у нього багаж знань, умінь, навичок і перебуває в пошуку вирішення виникаючих перед ним завдань. Завдання навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти – не механістичне, наслідувальне придбання знань, умінь і навичок, а творча інтерпретація отриманих знань у кожній конкретній ситуації, тобто вміння самоосвічуватися. Доктор педагогічних наук, професор Г. Ципін (Цыпин, 2003) у своїх роботах стверджує, що основна мета педагогіки музичної освіти – це створення особистісної, психологічної готовності здобувача вищої освіти до практичної роботи педагога-музиканта. Отже, проблема готовності

до професійної діяльності майбутніх педагогів-музикантів заслуговує на особливу увагу та має наукове, теоретичне і практичне значення.

Аналіз досліджень і публікацій. У багатьох роботах, присвячених професійній компетентності, по-різному розкриваються питання професійної готовності, а отже, і мотиваційного компонента. Прихильники функціонально-діяльнісного підходу (Н. Кузьміна, В. Симонов, В. Сластьонін, Н. Тализіна, Р. Шакуров, А. Щербакова) розглядають компетентність як єдність теоретичної і практичної готовності. У рамках аксіологічного підходу (К. Абульханова-Славська, В. Воронцова, Б. Гершунський, Н. Розов) фахівець і професіонал (особистість) проявляється у світі загальнокультурних цінностей. Універсальний підхід до розуміння сутності компетентності (Ю. Абрамов, Ф. Зіятдінова, В. Кудашев, Л. Лесохін, Н. Пахомов) заснований на положенні про соціальну та професійну мобільність особистості, відкритості до змін і творчого пошуку, здатності до самовираження, самотворення. В рамках особистісно-діяльнісного напряму вивчення компетентності (М. Єсаулова, І. Колесникова, Ю. Кулюткін, М. Лобанова, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Морєва, Е. Соколовська, Г. Сухобська, Ю. Турчанінова, С. Казачков (Казачков, 1967), І. Мусін (Мусин, 1987)) особистість педагога розглядається в нерозривній єдності з його професією.

Професор Н. Сегеда у своїй статті зазначила, що «професійне зростання є процесом взаємобміну, поліфонічного злиття індивідуального і культурного смислів професійно-педагогічної діяльності, що супроводжується специфічною організацією проявів єдності особистості педагога і освітньо-розвивального простору, де він виступає суб'єктом набуття професійного покликання з метою взаємозумовленого оновлення професійно-педагогічної якості його особистості, і педагогічної дійсності та утворення на цьому підґрунті авторської педагогічної системи, актуальної як для себе, так і для іншого. Виявом істинного

суб'єкта професійного зростання є вільний вибір, саморозвиток професійно-педагогічної якості, що здійснюється поза утилітарними потребами як феномен ситуативно нестимульованої діяльності, спрямованої на перетворення творчого потенціалу особистості в індивідуально-професійний ресурс викладача» (Сегеда, 2017: 193).

Питання формування самосвідомості майбутнього музиканта в процесі професійної підготовки з погляду психології у своїх роботах досліджують А. Торопова (Торопова, 2008), К. Роджерс (Роджерс, 1986), Г. Ципін (Цыпин, 2003). Такий підхід передбачає цілісний погляд на педагога, коли особливості його особистості проявляються у взаємодії з іншими людьми і здійснюється вплив на них у рамках педагогічного процесу.

У своїй роботі професор Н. Сегеда, досліджуючи проблему підготовки майбутнього педагога-музиканта до професійної діяльності, визначає: «Ефективність підготовки майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації підвищиться, якщо у навчально-виховний процес вищої музично-педагогічної освіти буде впроваджена організаційно-педагогічна система формування механізму професійної самореалізації, яка відповідає таким педагогічним умовам, як: створення суб'єкт-суб'єктних взаємин, що ґрунтуються на врахуванні індивідуально-суб'єктного досвіду студента, сприйнятті ним себе як суб'єкта індивідуального професійного розвитку; спрямованість професійно-педагогічного цілепокладання в забезпеченні розвитку у студентів потреби реалізувати свій потенціал у педагогічній діяльності вчителя музики загальноосвітньої школи; використання системи педагогічних стимулів (стимули-повідомлення, стимули-комунікації, стимули-події, стимули зворотного зв'язку); забезпечення інтеграції змісту професійно-педагогічних і спеціально-предметних дисциплін; опанування студентами принципів побудови і реалізації особистісно орієнтованих технологій педагогічної діяльності з використанням активних форм музичного сприйняття» (Сегеда, 2002: 4–5).

Формулювання мети статті. Метою цієї роботи є визначення етапів практичної роботи здобувача освіти та викладача в класі хорового диригування з метою формування професійної самосвідомості здобувача вищої освіти, майбутнього педагога-музиканта, хормейстера.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи проблему самосвідомості, в основі якої закладені мотивація і готовність до вибраної діяльності, було досліджено вибір абітурієнтів у процесі їхньої профорієнтаційної діяльності. На момент

вибору майбутньої професії багато абітурієнтів, а на практиці це не менше 45%, орієнтуються на більш легкий предмет у плані складання іспиту, за яким можна продемонструвати гарантовано вищий результат. Частина абітурієнтів вибирають профіль «Музична освіта» тому, що «подобається співати», «подобається виступати». І здебільшого такий контингент слабо уявляє собі своє професійне майбутнє. Завдання закладу вищої освіти – встигнути не тільки сформувати такі важливі компетенції, як усвідомлення значущості вибраної професії, а й розвинути мотиваційний компонент, тобто усвідомлення себе в рамках вибраної професії педагога-музиканта з бажанням розвиватися і самовдосконалюватися.

Для успішного процесу формування професійної самосвідомості і готовності до навчання потрібна активна позиція учнів. Мотивація, на думку більшості психологів, ґрунтується на двох основних компонентах – прагнення до успіху та уникнення невдачі. Звичайно, перше положення більш ефективне і дієве, позаяк друге більшою мірою відображає пасивне ставлення до будь-якої діяльності. Крім цього, мотивація – це завжди прояв вольових якостей, які теж можуть бути виражені в різному ступені. Тому в навчальному процесі одним із завдань викладача стає формування прагнення до успіху, що призводить до більш ефективного результату. Одним з дієвих прийомів є формування самооцінки. У навчальному процесі важливо максимально підтримувати самооцінку учнів, підкреслюючи реальні досягнення, якими б малими вони не були. Вкрай значимі позитивне переживання власного успіху тут і зараз і формування прагнення якомога частіше відчувати ці емоції. Крім цього, важливо сформувати у здобувачів освіти позицію відсутності страху перед помилкою, оскільки цей страх може спровокувати страх взагалі що-небудь робити, а значить, і розвиватися.

У класі хорового диригування виховується насамперед хормейстер – керівник хорового колективу. Здобувачі освіти, приходячи на перші заняття з диригування, погано уявляють собі весь комплекс знань, умінь і навичок, яким вони мають опанувати. Перший рівень розвитку мотивації, інтересу, професійної самосвідомості – технологічний. Здобувачі вищої освіти не можуть опановувати техніку диригування на живому виконавському колективі, позаяк це практично нездійсненно. Вихід до колективу здійснюється вже на старших курсах, після освоєння мануальної техніки, під час вивчення хорової програми до державного іспиту. Особливі труднощі від-

чувають здобувачі освіти саме щодо розвитку первинних навичок диригування внаслідок відсутності реального інструмента, на відміну від виконавця-інструменталіста або вокаліста, які в процесі навчання можуть контролювати результат звучання свого інструмента. На заняттях з хорового диригування немає такого критерію, і кожен рух або жест в умовах як аудиторного заняття, так і більшою мірою самостійної роботи спирається тільки на внутрішній слух і м'язовий прояв уявного образу (тілесного проживання музики).

Тому важливими є рекомендації з організації самостійної роботи багатьох відомих диригентів, які зводяться до таких положень. Перше – це розвиток внутрішнього слуху, який є основоположним аспектом у процесі навчання диригування. Диригент і педагог С. Казачков наголошує: «Не диригуйте тим, що внутрішньо не чуєте, що не можете переконливо заспівати або зіграти на якомусь інструменті» (Казачков, 1967: 106). Друге – це важливість докладного аналізу музичного твору: ознайомлення з творчістю композитора (характерні риси композиторського стилю, історична епоха, яка вплинула на стиль композитора, стильовий напрям у музиці композитора); аналіз літературного тексту (ознайомлення з творчістю поета, основні образи, ідеї, стилістичне спрямування або історичний стиль поета); аналіз музичної форми, гармонічної мови, склад викладу, аналіз засобів музичної виразності, розкриття образного змісту.

Наступний рівень являє собою процес розвитку управлінської функції, для якої важлива наявність вольових якостей як основи такої функції, що є однією з обов'язкових умов здійснення успішної професійної діяльності в якості як хормейстера, так і педагога-музиканта. Професія диригента, хорового або оркестрового, – одна з найскладніших у ряду музичних професій. Диригент – це завжди лідер, у становленні якого величезну роль грають харизма, переконаність у важливості своєї професійної діяльності, величезна праця з насичення власної професійної основи теоретичними, історичними та виконавськими знаннями і вміннями. Для професійної діяльності важливі риси особистості диригента, стиль його спілкування з музикантами (учнями), встановлення особливої творчої атмосфери, вміння зацікавити колектив за допомогою власної зацікавленості, подати матеріал, згуртувати колектив і підпорядкувати його своїй волі.

Відомий диригент XX ст. І. Мусін у своїй праці «Про виховання диригента» (Мусін, 2006) сформулював положення, що стосуються розвитку вольових якостей диригента: розвиток техніки

диригування; освоєння партитури; розвиток здібностей, навичок і властивостей психіки, необхідних для виконавського мануального оволодіння партитурою; розвиток вольових якостей (активності диригування, оперативності, емоційності); розвиток навичок контролю.

Наявність таких якостей, як воля, прагнення до самореалізації, досить легко виявляються на початковому етапі навчання в класі хорового диригування. У процесі бесіди – ознайомлення з особливостями диригентської діяльності. У ході навчання мануальної техніки педагог може зробити деякі висновки за такими ознаками, як наявність чіпкого погляду, активної фізичної дії або млявості мануальних рухів, пониклі плечі. На наявність вольових якостей вказує те, як здобувач освіти входить у клас, готує ноти, які дає вказівки концертмейстерові, яка інтонація його мови. Все це дозволяє створити достовірну уяву про те, як здобувач вищої освіти буде триматися перед хором. Одним із прийомів розвитку управлінського підходу в класі хорового диригування є моделювання ситуації неякісного виконання хоровим колективом музичного твору (спеціально організовані помилки в роботі концертмейстера). Подібний прийом розкриває ступінь розвитку слухового контролю за правильністю виконання твору хором (у класі – концертмейстером), ступінь самостійності в прагненні виправити неправильне звучання або індиферентність щодо якості виконання, швидкість у прийнятті рішення, виборі методів і прийомів усунення неточності у виконанні. Такі ситуації тренують, виробляють у здобувача освіти початкові техніки управління колективом. Хоровий колектив з перших хвилин розуміє, наскільки диригент зосереджений, зібраний, готовий до роботи, знає музичний твір, що може виражатися в конкретних зауваженнях, у переконливій інтонації голосу, в роботі над помилками без суєти, але в хорошому темпі.

Висновки. Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що воля – це влада над собою, коли людина може нівелювати спонтанні імпульси і при цьому активізувати бажані. Для розвитку вольових якостей до кожного здобувача вищої освіти застосовується індивідуальний підхід у процесі виховання в ньому лідера. Одним з головних методів у вихованні вольових якостей є діалог. У навчальному процесі головне, щоб особистість викладача не була переважаючим початком, а принципом спілкування на заняттях була взаємодія, взаєморозуміння. У разі діалогічної взаємодії зберігається рівноправність суджень, дискусія, створюються необхідні умови для про-

фесійного зростання здобувача вищої освіти. За такого спілкування педагог і здобувач освіти – рівноправні учасники освітнього процесу, між якими відбувається обмін знаннями, емоціями, позитивним ставленням до процесу навчання. Але в цьому процесі важливою умовою є те, що людина як суб'єкт навчання може набути знання тільки

сама, в процесі роботи, оскільки особистість проявляється і формується саме в діяльності.

Оскільки завдання формування професійної самосвідомості здобувача вищої освіти, майбутнього педагога-музиканта досить складне і багатогранне, представлений у статті практичний досвід розкриває лише окремі його аспекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Торопова А. Музыкальная психология и психология музыкального образования : учебное пособие. Москва, 2008.
2. Роджерс К. К науке о личности. История зарубежной психологии. Москва, 1986. С. 200–232.
3. Цыпин Г. Психология музыкальной деятельности: Теория и практика. Москва, 2003.
4. Казачков С. Дирижерский аппарат и его постановка. Москва, 1967.
5. Мусин И. О воспитании дирижера: Очерки. Ленинград : Музыка, 1987.
6. Сегеда Н. А. Акмеологічний дискурс аксіосфери професійного зростання педагога. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України / гол. ред. Лабунець В. М. Вип. 23 (2-2017). Ч. 1. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 193.
7. Сегеда Н. А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2002. С. 23.

REFERENCES

1. Toropova A. Muzykal'naja psihologija i psihologija muzykal'nogo obrazovanija: uchebnoye posobie [The musical psychology and the psychology of music education: textbook]. Moskva, 2008 [in Russian].
2. Rodzhers K. K nauke o lichnosti [Science of personality]. History of foreign psychology. Moskva, 1986, pp. 200–232 [in Russian].
3. Cypin G. Psihologija muzykal'noj dejatel'nosti: Teorija i praktika [Psychology of musical activity: Theory and Practice]. Moskva, 2003 [in Russian].
4. Kazachkov S. Dirizherskij apparat i ego postanovka [Conductor's unit and its production]. Moskva, 1967 [in Russian].
5. Musin I. O vospitanii dirizhera: Oчерki [On the education of the conductor: Essays]. Lenigrad: Muzyka, 1987 [in Russian].
6. Sehed N. A. Akmeologichnyi dyskurs aksiosfery profesiinoho zrostannia pedahoha [Acmeological discourse of the axiosphere of professional growth of a teacher]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: Zbirnyk naukovykh prats. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka; Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy / hol. red. Labunets V. M. Vyp. 23 (2-2017). Ch. 1. Kamianets-Podilskyi, 2017, p. 193 [in Ukrainian].
7. Sehed N. A. Pidhotovka maibutnoho vchytelia muzyky do profesiinoi samorealizatsii: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk [Preparation of the future music teacher for professional self-realization: the dissertation author's abstract for the degree of candidate of pedagogical sciences]. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 2002, p. 23 [in Ukrainian].